

УДК 347.91/95

*Д. Г. Машько,
асистент кафедри теорії держави і права ОНЮА*

ЮРИДИЧНІ ДОКУМЕНТИ ТА ЇХ ЛЕГАЛІЗАЦІЯ

Актуальність наукового дослідження легалізації документів, з одного боку, обумовлена необхідністю теоретичного вдосконалення існуючих правових інститутів у сфері правової дійсності України, а з іншого — прагненням України щодо інтеграції у світове, і перш за все, європейське співтовариство. Подібні дослідження формують ефективну базу протистояння колізіям чинного законодавства та формують передумови подальшого розвитку права.

Важливим завданням сучасної науки є вивчення і обґрунтування новачійних та вдосконалення і аналіз існуючих, традиційних правових інститутів. Саме тому всебічне вивчення легалізації, як новачійного інституту, обумовлює пов'язаність теми статті із завданням теорії і практики науки сьогодення.

Аналізуючи існуючі дослідження та публікації, які стосуються легалізації, треба взяти до уваги той факт, що вивчення легалізації у якості правової конструкції є новачійним і раніше, у такому контексті, не досліджувалось.

Деякі автори: Л. М. Борщ, С. В. Герасимова у статті «Проблеми легалізації тіншового капіталу в Україні», В. Ф. Піхотський у статті «Вдосконалення податкової системи як передумова легалізації тіншових доходів», О. Л. Копиленко та М. П. Федорін у статті «Законодавче забезпечення боротьби з відмиванням брудних грошей», ототожнюють легалізацію із процесом «відмивання» брудних коштів, а інші: П. А. Кенсовський у своїй праці «Легализация и признание документов иностранных государств», М. Ю. Тихомиров у своїй праці «Юридическая энциклопедия» — із процесом легалізації юридичних документів.

Дослідження у даній статті засновані на більш широкому розумінні легалізації, відповідно до якого легалізація являє собою певну правову конструкцію, яка складається з правових процедур, що здійснюються уповноваженим суб'єктом з питань визнання, дозволу, надання юридичної чинності й узаконення визначених суб'єктів, об'єктів, дій в інтересах зацікавлених осіб, тобто узаконення грошей та визнання чинності документів, поряд із формально-юридичним визнанням державною владою та регламентацією визначеної діяльності, входять до структури легалізації як елементи, складові частини.

Головною метою статті є обґрунтування важливості формально-юридичного визнання достовірності та чинності документів для правової реальності України, у зв'язку з цим у дослідженні вирішуються наступні завдання: вивчення історичного розвитку становлення основних форм та правових механізмів визнання чинності документів; проведення систематизації інститутів, які формують сутність такого специфічного елемента легалізації, як надання юридичної чинності документам, визнання дійсності печаток, штампів і підписів, якими скріплені документи.

Історично, за часів родового суспільства не було центральної влади, яка упов-

новажена перевіряти докази та встановлювати, які саме факти мають бути прийняті за основу для примирення контрагентів. У зв'язку з цим релігія та право були взаємопов'язані, що надавало служителям культу можливості звертатися до Божих сил, які мали вирішити, яка зі сторін правдива у своєму ствердженні. Подібне з'ясовувалося завдяки «легальному» двою, результат якого сприймався як проява Божієї вказівки.

Також існувала така форма як «суд Божій», яка полягала у випробуванні невинного прикладуванням до його тіла вогня чи заліза та ін. Той, хто витримав таке випробування без яких-небудь слідів на тілі, — доказував свою правоту.

Пізніше, у період імператорського правління, з'явилося багато різноманітних правових норм, які використовувалися суддями для оцінки доказів. Так у елітських літописних джерелах є багато прикладів, які вказують на те, що судді більш звертали увагу на письмові документи та докази, ніж на мовні заяви свідків.

Таким чином, історично, інститут визнання документів виник як елемент казуїстичного та формулярного права. Надалі він розвивався когнитивно, ментально та проізно від статутів та рішень судів, переходячи у транснаціональний правовий інститут [1].

Суттєва роль стародавнього Риму у становленні поняття визнання офіційних документів, та підтвердження їх чинності. Так, саме у римлян з'являється такий документ як диплом (від лат. *Diploma*), під яким розумівся документ за підписом та печаткою сановників чи імператора. Цей документ застосовувався особами, які їздили по державних справах та отримували на основі цих документів все їм необхідне.

Існування дипломів забезпечило виникнення такої допоміжної історичної науки як дипломатика. Родоначальником дипломатики є Конринг, який у своїх роботах уперше систематизував правила та вимоги визначення дійсності документів.

Так само не можна не згадати, що саме у Стародавньому Римі виникли перші органи, які виконували нотаріальні функції. Мова йде за табеліонів, які, не будучи на державній службі, займалися викладенням юридичних актів та цінних паперів під контролем держави для всіх, хто цього потребував [2].

Пізніше, поруч із інститутом табеліонів, у християнській церкві виникає така специфічна організація, як нотаріат. У VIII ст. створений церквою нотаріат зводиться до рівня державної посади, яка затверджується духовною владою [3].

Однак, поряд із необхідністю визнання чинності документів усередині держави, виникає необхідність міжнародного визнання чинності та законності документів, виданих на території інших держав. Так у зв'язку із розвитком міжнародних стосунків виникає необхідність визнання суб'єктивних прав, які засновані на законах іноземних держав. Нормативним оформленням наведеної посилки стала конвенція 1961 р. щодо скасування вимоги легалізації іноземних офіційних документів. До прийняття наведеної конвенції універсального визначення легалізації у міждержавному інформаційному обміні та до-

кументообігу не існувало. Треба відзначити, що під легалізацією у контексті наведеної конвенції розуміється формальна процедура, яка використовується дипломатичними агентами країни, на території якої документ повинен бути представлений, для посвідчення підпису та якості в якій була особа, яка підписала документ, а також, у деяких випадках підтвердження чинності печатки або преси, якими є скріплений документ.

З появою поняття «легалізації» на території пострадянських країн, виникли його різноманітні інтерпретації. Так, В. П. Звеків указує, що послідовний ряд посвідчень дійсності підпису посадової особи, якості, в якій виступає посадова особа, дійсності печатки, преси, якими є скріплений документ, носить найменування «легалізація» [4].

Т. Н. Нешатаєва розуміє під легалізацією встановлення та засвідчення дійсності підписів на документах, та їх відповідності законам держави перебування дипломата (консула) [5].

Положенням «Про депозитарну діяльність в Україні» передбачено, що під легалізацією розуміється — надання юридичної чинності документам, що були видані на території іноземної держави. Ці документи повинні бути нотаріально посвідчені за місцем їхнього надання, перекладені на українську мову і легалізовані в консульстві України, якщо міжнародними договорами, в яких бере участь Україна, не передбачене інше [6].

Відповідно до наведених дефініцій терміна «легалізація», можна визначити, що їх автори розуміють під «легалізацією» документів правомірну діяльність уповноважених органів публічної влади, яка направлена на встановлення, підтвердження дійсності розташованих на документах печаток та підписів, та їх відповідності законам країни походження.

Для того, щоб всебічно визначити правову природу легалізації документів, необхідно охарактеризувати поняття документа.

Документ — це матеріальний носій інформації. Документи можуть бути текстовими, графічними, фотографічними, звуковими.

Юридичні документи — це, як правило, документи текстові, на паперовому носії. Але з розвитком систем електронної інформації з'являються і документи на машинних носіях (диски, дискети, стрічки, пластикові магнітні картки і т. п.). Головне в тім, що юридичний документ — це документ, що містить правову інформацію.

За допомогою юридичних документів засобу правового регулювання (норми, індивідуальні рішення, угоди і т. ін.) стають доступними для інших суб'єктів, їм надається визначена офіційність. З їхньою допомогою досягається визначеність правового регулювання, незалежність від сваволі окремих осіб і, у кінцевому рахунку, стійкість суспільних відносин, стабільність, міцність правового, а отже, і соціального стану людини.

Юридичні документи супроводжують усім стадіям правового регулювання. Більш чіткому розумінню суті юридичних документів буде сприяти їхня класифікація. У залежності від характеру правової інформації всі юридичні (правові) документи можна розділити на п'ять основних груп:

1. Нормативні документи. До них відносяться всі нормативні правові акти, як джерела, форми права. Це акти, що містять такі ідеальні об'єкти як норми права. До числа цих документів варто віднести й інтерпретаційні акти загального характеру, що містять інтерпретаційні норми.

2. Документи, що містять рішення індивідуального характеру, що мають владно-обов'язковий характер, та правові наслідки, тобто ті, що встановлюють, змінюють і припиняють суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Сюди відносяться індивідуальні рішення як державних органів (рішення вищих органів державної влади і керування; рішення, вироки, постанови судів, рішення господарських органів, накази міністрів, керівників підприємств і установ, рішення державних інспекцій, акти наслідку і дізнання і т. д.), так і органів громадських організацій і окремих осіб, коли їх рішенням у загальному або індивідуальному плані надається юридично-обов'язкове значення (рішення комісій із трудових спорів, профспілкових комітетів, третейського судді і т. д.).

3. Документи, що фіксують юридичні факти. Це найбільш численна група юридичних документів. Якщо всього нормативних документів у країні близько 30–40 тисяч, то очевидно, що кількість документів другої групи повинна вимірюватись мільйонами, а третьої — мільярдами.

Численність останніх вимагають різних класифікацій і насамперед за характером наступних фактів:

– документи, що фіксують факти, що визначають правовий статус суб'єктів (паспорт, військовий квиток, документи про утворення, різні посвідчення — учасника війни, пенсіонера, інваліда, документи, що засвідчують службове становище, свідоцтва про народження, про шлюб, про усиновлення і документи, що фіксують факти, від яких залежить правовий режим об'єктів права (документ про відвід земельної ділянки під будівництво, сільськогосподарське й інше використання, документ про відвід лісосіки, технічний паспорт автомобіля, рахунки в ощадкасі й ощадні книжки і т. д.);

– документи, що фіксують факти волевиявлення суб'єктів права (угоди, договори, доручення, скарги, заяви і т. д.);

– документи, що фіксують факти-події (акти про псування або знищення посівів, худоби, будівель, засобів транспорту й іншого майна в результаті стихійного лиха і т. п.);

– документи, що фіксують факти руху товарно-матеріальних і інших цінностей (прибутково-видаткові фінансові документи держбанків, ощадкас, грошових кас підприємств і установ, прибутково-видаткові документи на прийом-передачу товарно-матеріальних цінностей від однієї організації іншій, від однієї матеріально-відповідальної особи іншій і т. д.).

4. Гроші і цінні папери. Цінні папери — це документи, що фіксують майнові права їхніх власників. І коли незабаром у них фіксуються юридичні права, це не просто документи, а юридичні документи. До них відносяться облігації, банківські сертифікати, чеки, акції, векселі й ін.

Своєрідними документами є паперові гроші у вигляді банківських квитків. Як юридичний документ грошовий квиток засвідчує майнове право особи, влас-

ника квитка, право використовувати цей документ у цивільному обігу як засіб платежу за різного роду послуги і матеріальні цінності.

5. Документи, що фіксують факти-докази, які використовуються для обґрунтування (доведення) фактів, що мають юридичне значення (юридичні факти).

Необхідно відзначити, що всі документи, перераховані в п. 3, служать доказами юридичних фактів, які вони фіксують. Однак у даному випадку мова йде про фіксування таких фактів, що самі по собі не є юридичними, але служать для доказу таких.

До них відносяться різного роду процесуальні документи як джерела доказів: протоколи, що складаються в процесі наслідку і дізнання (огляду місця події, допиту, очної ставки, обшуку, виїмки документів, висновку експертизи), судових процесів (протоколи судових засідань).

Юридичні документи як носії інформації, що має юридичне значення, носять, як правило, офіційний характер, за деякими виключеннями (наприклад, простий договір, нотаріально не посвідчений), тому що виходять від офіційних органів, уповноважених на їхнє прийняття або видачу.

Отже, визначившись із поняттям документа, перейдемо до систематизації інститутів, які відносяться до такого специфічного елементу легалізації, як: надання юридичної чинності документам, визнання дійсності печаток, штампів і підписів, якими скріплений документ.

До них відносяться:

На внутрішньодержавному рівні:

– нотаріальна діяльність. Під нотаріальною діяльністю розуміється система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок завіряти права, а також факти, які мають юридичне значення. Нотаріального визначення достатньо для пред'явлення документів усередині країни їхнього походження. Оскільки оригінали реєстраційних документів на компанію звичайно завіряються печаткою державного органа [7], що реєструє, а нотаріально звичайно завіряють копії установчих документів, таких як: установчий договір і т. д. Бажано також нотаріально завіряти документи, що визначають право власності [8];

– посвідчення вищим органом. Даний підвид внутрішньодержавної легалізації властивий державним органам і полягає в посвідченні і реєстрації вищим органом для нижчестоящих визначених законом документів. Прикладом може послужити діяльність обласного відділення Міністерства юстиції України, щодо регламентування документів для регіональних відділень Міністерства й ін.

На міжнародному рівні:

– апостиль. Порядок підтвердження дійсності документів шляхом проставлення Апостіля. При цьому, під Апостилем розуміється спрощена процедура легалізації документів, зроблених (складених і нотаріально завірених) на території однієї з держав, що підписали Гаазьку конвенцію 1961 р.

У країнах, що приєдналися до Гаазької конвенції 1961 р., Україна входить у число країн, що приєдналися, дійсними вважаються документи, що мають гриф Апостиль, що уявляє собою або окремий лист із найменуванням Апо-

тиль, що прикріплюється до документа, що завіряється, або штамп із тим же найменуванням і встановленим, строго визначеним змістом.

Зокрема, апостилізація документів необхідна для відкриття рахунка в банку, створенні представництва або дочірньої компанії, а також при інших контактах з офіційними органами поза країною походження документів.

– консульське узаконення. Консульське узаконення — засвідчення дійсності підпису посадової особи, його статусу і, у належних випадках, печатки уповноваженого державного органа на документах і актах, а також відповідності їх законам країни перебування.

На практиці, іноземні документи призначені для використання на території України, можуть бути легалізовані на території тієї держави, де ці документи видані, або ж безпосередньо в Україні. У першому випадку, документ спочатку завіряється в Міністерстві закордонних справ або іншому уповноваженому органі держави, на території якої виданий документ, а потім легалізується в консульській установі України в даній державі. В іншому випадку, іноземний документ спочатку завіряється в дипломатичному представництві або консульській установі тієї держави, на території якої був виданий документ, а потім легалізується в консульській службі України. І в тім, і в іншому випадку може бути потрібен нотаріально посвідчений переклад документа на українську мову [9].

– міжнародні угоди про правову допомогу. Легалізація і проставлення Апостиля не потрібні, якщо міжнародним договором передбачено скасування або спрощення цих процедур.

Наприклад, Конвенція про правову допомогу і правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах підписана в Мінську 22 січня 1993 р., учасником якої є й Україна.

Також, Україна підписала договори про правову допомогу з КНР, Республікою Польща, Литовською Республікою, Республікою Молдова, Республікою Грузія, Естонською Республікою, Латвійською Республікою, Монголією, Фінляндською Республікою.

Отже, аналізуючи проведені дослідження, ми можемо визначити, що надання юридичної чинності документам («легалізація») документів, виступає у якості елемента структури правової конструкції легалізації, а стосовно реалізації правових розпоряджень і свого змісту, надання юридичної чинності документам («легалізація») документів, є особим підвидом реалізації права.

Проведення дослідження обґрунтовує необхідність подальшого загальнонотериторіального вивчення легалізації.

Література

1. Кенсовский П. А. Легализация и признание документов иностранных государств. — С.Пб., 2003. — С. 29.
2. Ляпидевский Н. П. История нотариата. — М., 1875. — С. 57.
3. Липицкий А. М. Нотариат советских республик. Кн. 1. — Х., 1927. — С. 9.
4. Звекон В. П. Международное частное право. — М., 1999. — С. 463.
5. Пешатаева Т. П. Международные организации и право: Новые тенденции в международно-правовом регулировании. — М., 1998. — С. 6.

6. Положение «О депозитарной деятельности», утвержденное решением ГКПЦБФР Украины № 61 от 26.05.98 // Собрание постановлений Правительства Украины. — 1998. — № 5. — С. 130–143.
7. О нотариате: Закон Украины от 3 сентября 1993 г. // Ведомости Верховной Рады Украины. — 1993. — № 9. — С. 24–103.
8. О порядке кооперативной легализации официальных документов в Украине и за рубежом: Инструкция, утвержденная Приказом МИД Украины от 15 июля 1997 г. № 98-од // Ведомости Верховной Рады Украины. — 1997. — № 7. — С. 17–36.
9. Про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності: Положення, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.1994 р. // Собрание постановлений Правительства Украины. — 1994. — № 8. — С. 20.

УДК 347.91/95

*Г. М. Чувакова,
асистент кафедри теорії держави і права ОНЮА*

ФАКТИЧНИЙ СКЛАД: ЮРИДИЧНІ ФАКТИ І ЮРИДИЧНО ЗНАЧИМІ УМОВИ

Поряд з юридичними фактами, як елементами фактичного складу для забезпечення внутрішнього зв'язку і конкретизації самого складу серед його елементів, існують юридично значимі умови.

У літературі із загальної теорії права термін «умова» іноді вживається як синонім поняття «юридичний факт» і не розглядається як самостійна правова категорія. Тим часом більш чітке розмежування в нормотворчості і практиці таких понять, як підстава, умова і порядок установлення, зміни і припинення правовідносин, безсумнівно, сприяло б більшій чіткості й упорядкованості правового регулювання суспільних відносин.

Була висловлена думка, що тільки дії представляють власне юридичний факт, а умови складають юридично значимі обставини [1]. Питання про необхідність виділення умов як самостійного поняття піднімають В. Б. Ісаков [2] і А. А. Матюхіна [3].

Спроби розмежування фактичного складу й інших юридично значимих обставин, починалися ще в дореволюційній літературі. Так, Н. М. Коркунов розрізняв об'єктивний і суб'єктивний склади фактичних припущень (тобто юридичних фактів). Під об'єктивним складом він розумів сукупність визначених зовнішніх умов (форма договору, законність умов). Суб'єктивний склад, на його думку, включає факти здорового глузду, твердої пам'яті і т. п., тобто факти, пов'язані з волевиявленням і дієздатністю суб'єкта [4].

Розглядаючи позицію Р. А. Ханнанова з приводу юридично значимих умов, відзначимо, що він виділяє таку їхню відмітну рису як тривалий характер. «Юридичні умови виникають до появи юридичних фактів (складів) і можуть довгий час існувати в потенційному стані, не породжуючи яких-небудь правових наслідків» [5].

У філософській літературі умова на відміну від причини, що безпосередньо породжує явище або процес, розуміється як фактор, що характеризує середови-